NAŠE ŘEČ

ROČNÍK IV. ČÍSLO 2.

FR. BÍLÝ:

Z MÝCH VZPOMÍNEK NA JANA GEBAUERA.

V. JAN GEBAUER A FR. BARTOŠ.

I.

Gebauer a Bartoš se neznali do r. 1875. K písemným stykům došlo teprve toho roku. Gebauer nebyl přítelem hojného a častého dopisování, jeho dopisy jsou stručné, ale hutné, obsahují vždy jen to, oč mu právě šlo. Zpovědi duše, obšírnější vypisování vlastních názorů a citů, úvahy obecné, nepodnícené dopisovatelem, jsou v listech jeho řídkou výminkou; jeho suchá — ale jen na pohled — letora, jeho uzavřenost v sebe obráží se i v jeho dopisech. Některý list přestává na dvou, třech větách. Někdy dopis nahrazovaly i korespondenční lístky neb ústní vzkazy.

Tak tomu bylo i ve styku s Bartošem. Gebauer s počátku, ale i později, pověřoval mne, abych Bartošovi oznámil to neb ono. Trvalo dosti dlouho, nežli jsem to písemné spojení mezi nimi způsobil.

Bartošova povaha lišila se v mnohém od Gebauerovy. Měl v sobě slováckou krev. Byl snadno vznětlivý, rád si i v dopise pohovořil, vše ve veřejném životě se ho dotýkalo hluboce, chválil neb odsuzoval to neb ono zařízení, ten neb onen čin, tu neb onu knihu, sbírku, báseň, ten neb onen časopis. Zvlášť bystré oko měl pro nedostatky v našem životě národním, v naší povaze, v písemnictví, a tu nabádal a podněcoval k jich odstranění neb napravení. Jiskry z něho jen sršely. Nemohl býti sám, musil míti někoho k sobě na procházky, na výlety, večer v hostinci. Byl denním hostem ve Čtenářském spolku slovanském v Brně — ovšem ho k tomu nutil také jeho svobodný stav, musil se stravovati v hostinci. Ale v Brně bylo ještě v letech sedmdesátých jako v předešlých též příkazem a pro-

jevem vlasteneckým, choditi do Čtenářského spolku; šlo o to udržeti jej, shromažďovati v něm český živel brněnský — byl jediným střediskem českého vzdělanectva a skrovného měšťanstva v Brně. Tam zavítávali také všichni národovci z celé Moravy, všichni hosté čeští a jinoslovanští, kdykoliv je vítr do Brna zavál. Tam bylo možno večer co večer nalézti archiváře Brandla, prof. Bartoše, katechetu Ruprechta, zemské úředníky Pejčocha, Kuneše Kunce, inženýra Peku, profesory gymnasia a učitelských ústavů, redaktory českých novin. Nejraději pobýval Bartoš u svého kolegy, profesora a katechety českého gymnasia Vladimíra Šťastného, jehož maminka a sestra Josefina byly zlaté duše. Dlouho se myslilo, že Bartoš pojme slečnu Šťastnou za choť. Slečna asi k němu opravdu srdečněji lnula, ale poměr nikdy nenabyl milostného zabarvení ani ztužení, takže když archivář Brandl ovdověv o její ruku požádal, sl. Josefina na údiv všech zasvěcených do věci osob odřekla. To mělo za následek ochladnutí málem čtvrtstoletého přátelského svazku mezi Brandlem a Bartošem, které potrvalo skoro až do smrti Brandlovy.

Gebauer kavárny ani hostince neznal. Když ho jednou rodina v pravém slova smyslu vytáhla do kavárny, měl prý takový pocit studu, že odtamtud odešel.* Jemu domem i hradem byla jeho rodina, v níž vévodila vzácně ušlechtilá choť jeho Julie, mající plné, neobyčejné porozumění pro domomilství a uzavřenost svého chotě i pro jeho práci a pracovitost i pro zvláštní potřeby a způsoby životní, s ní spojené. Jen v rodině se rozhovořil někdy od srdce. Na dvouhodinné procházky chodil nejčastěji sám; za svého sekretářství jsem ho vyprovázel já. Nevyhledával společnosti, hovor se z něho musil dobývati. Ale rád poslouchal, co se děje v literatuře, politice, studentstvu, divadle, spolcích, co je kde nového. Ani anekdotou nepovrhl. Pro lascivní vtipy však stejně jako Bartoš neměl smyslu; neliboval si v nich jeden ani druhý. Bartoš rád zpíval nebo na housle si zahrál, divadlo miloval — Gebauera si nelze představiti zpívajícího neb hrajícího, jen píšícího. Chronická choroba hlasivek bránila mu ostatně ve zpěvu. Do divadla chodíval za mladších let; když já jsem přišel do rodiny, již to přestalo. Nedal se k tomu pohnouti žádnou

---

* Jednou Gebauer poslal večer služku k prof. Č. s korekturou. Ta přišla domů se zprávou, že prof. Č. šel s paní do Varieté. To nemohl Gebauer pochopiti, že takový vzdělaný a učený člověk může jíti do Varieté. V tom smyslu Gebauer doma hovořil a řekl choti, že musí zítra to vytknouti profesoru Č. Opravdu také druhý den k němu poslal služku se vzkazem tím.

mou pobídkou; odstůně prý každou návštěvu divadla probděnou nocí — tak byl sensitivní. Když se dávala v Národním divadle Antigona, přece ho dítky přiměly k tomu, že se šel na ni podívat. Ale ku podivu brzy se vrátil domů — odešel po prvním dějství. Jinak se velmi zajímal o divadlo. Musil jsem mu vždy vyprávěti obsah kusu i o hře herců a hereček. Také literaturu bedlivě sledoval podobně jako Bartoš; každá nová kniha — tehdy, v letech sedmdesátých, bylo je možno ještě všecky postihnouti! — budila jeho zájem, a úsudek jeho o ní býval bystrý a trefný. Do školy však novinek nenosil ani na ně neupozorňoval, ke koupi jich nepobízel, jako činil Bartoš; tu byl zase jako ten rybář v Goethově baladě »kühl bis ans Herz hinan«, muž vědy, vážný a přísný učitel. Bartoš zvával vynikající studenty k sobě, půjčoval jim knihy, ohlašoval je Brandlovi, který jim pak odměnou dával své spisy, jako Knihu Tovačovskou, Listy Žerotínovy atd., stále mluvu brousil, ve škole i ve společnosti, upozorňoval na chyby, ale též na její krásy; ve škole vybíral pěkná slova a pěkné vazby pro překlad Homéra, Livia, Cicerona, Tacita, burcoval duši, šířil obzor, rozhovořoval se o literatuře, o spisovatelích, o lidu a jeho mluvě, písních, pohádkách, pořekadlech a příslovích, o důležitosti lidovědy a národopisu, o slohovém mistrovství K. J. Erbena a Němcové; o sběratelích slovanských písní a pohádek, o první české revue Osvětě a povinnosti jí odebírati, o filosofických spisech a kritikách Jos. Durdíka, o úkolech studentstva pracovati mezi lidem, býti mu světlonošem, o potřebě karakternosti, o vadách naší povahy české (podle Palackého) atd. atd. Tak u svých žáků odchovával povahu, budil první jiskry národnostního nadšení a rozdmychoval je dále, nutil studenty kupovati knihy, vzdělávati se dále mimo školu, a odchovával takto národu věrné, oddané syny a nadšené, účinné pracovníky. Žáci se mu za to odměnili láskou, úctou a oddaností celoživotní a plněním jeho pobídek, snah a příkazů.

Takovéto vzpružování a zpestřování školního učení nebylo Gebauerovi dáno. Naučil mnoho, vzdělával do hloubky i do šířky, žáci si odnášeli bohaté vědění, ale slunko se do třídy laškovně nesmálo, nepohrávalo si v ní s mladými dušemi. Pěkně to pověděl žák Gebauerův spisovatel Karel Šípek v Národních listech dne 20. září r. 1916: »Cosi jako tucha příštího jeho významu obdávalo(!) Gebauerův zjev. K žádnému z profesorů necítili jsme úctu tak neobmezenou, řeknu posvátnou, jako k němu. Měl pověst přísného učitele. Zkušebníkem byl nemilosrdným, na dvojky štědrým, v eminencích Harpagonem. Ale učitelem byl dokona-

lým nad vše pomyšlení. K nejtěžším problémům jazykovědy přistupoval jako luštitel bystroduchý, stejně však mladým mozečkům elementární poznatky podával formou křišťálově jasnou, slovem výstižně stručným. Podnes mi tane na mysli jeho výklad o přechodníku.«

Jemný smysl jazykový byl u Bartoše vytříben už za mlada. Pocházel z obce Mladcovy, ležící na rozhraní trojího nářečí: hanáckého, slováckého a valašského, a ježto rodiče měli hospodu, slýchal už za dětských let písně a řeči ve všech těchto nářečích a vtiskoval si je v duši. Nad to matka jeho byla pravou studnicí čisté, svěží mluvy; bylo radost ji poslouchati a z každého hovoru i za pozdních let ještě Bartoš získával nová pěkná slova a frastická rčení, až mu srdce poskakovalo. Spojoval v sobě českou a moravskou krev — byltě děd z Čech od Ústí nad Orlicí — a měl v sobě i krůpěje krve německé, neboť babička prý byla z německého rodu.

Také Gebauerovo rodiště Oubislavice bylo jazykově zajímavé. Bylo po celou první polovici 19. století úředně vedeno za obec německou; ale, jak mi Gebauer vyprávěl, bydleli po jedné straně domů Němci, po druhé Češi. Takto již v dítěti se dál zápas dvou řečí, který však byl ještě stupňován tím, že otec Gebauerův byl Němec, usedlý chalupník, matka Češka. Děd i babička byli tuzí Němci. Ale matka Gebauerova, žena výborná, jím neobyčejně ctěná, provedla počeštění dítek. Na jazykové hranici neděje se násilné změtení jazyků, jak by se mnohý domníval, naopak udržuje se jazyk ve větší vážnosti a péči, zrovna tak jako víra tam, kde jsou v obci obyvatelé dvojího vyznání. Že pak Oubislavští si chránili a hájili své řeči, viděti též z toho, že se v druhé polovici minulého století domohli většiny v obci.

Vyrostl-li Gebauer ve vřelejší lásce k mateřské mluvě, ve znamení boje němčiny proti češtině, Fr. Bartoš ssál do sebe už za dětských let rozdíly nářeční, zvláštnosti jejich a čistou, zachovalou slovenštinu moravskou se všemi jemnostmi jejími. U obou matka vykonala veliký úkol jazykové výchovy. Ostatní doplnili učitelé jejich, zejména na gymnasiu. Gebauer studoval v Jičíně a měl tam mimo jiné učitelem známého překladatele z jazyků klasických a němčiny Fr. Šíra, jehož původní pokusy básnické, skládané namnoze časomírou i v umělém indském rozměru Matra samaka, vyluzují dnes útrpný úsměv, ač své doby se zdály censorovi nebezpečnými. Gebauer vzpomínal zejména básně Bitva na Žižkově, které censura nepropustila pro refrén: Toť jest Žižka, Žižka, vůdce a ředitel náš, takže Šír musil báseň přepra-

covati na Hon Jaroslavův na Tatary s refrénem: Toť jest Hvězdohorský (Šternberk), vůdce a ředitel náš. Šír — na vysvědčeních se podpisoval Franz Schier — byl filolog tělem i duší, zamilovaný do češtiny a jazyků příbuzných, ale trochu dětinský. Žákům vynášel přednosti naší řeči, při překladech prý nutil překládati napřed otrocky doslova a bez úchylky od tekstu latinského nebo řeckého, a potom teprve správnou, nenásilnou češtinou, aby takto ukázal zvláštnosti a vlastního ducha každého jazyka. Tím budil mocně jazykový cit a tříbil jej stále. Ukazoval schopnost našeho jazyka ztlumočiti vše, a to ladně a věrně, a jsa přítelem a odchovancem Jungmannovým, velebil tohoto tvůrce velikého slovníka českého při každé příležitosti. Šír vyučoval také ve *zvláštních* hodinách češtině, aby žáky v ní důkladněji vycvičil a s přednostmi jejími je obeznámil. Gebauer si z gymnasia odnesl mnohé poznání jazykové, jehož se žákům jinde nedostalo. Byl výborný řečtinář a nejlepší matematik a fysik ve třídě. Ještě na universitě poslouchal přednášky z těchto oborů. Šíra měl také na řečtinu. Vzpomínal si s humorem Šírovy záliby odvozovati cizí slova ze slovanštiny; zabíhalať do komického zámezí: Skyt byl mu Skot; Zeva odvozoval od Živy, Ceres od Jeřice; Priamos slul vlastně Příjemný atd. Žáci vyváděli dobráckému učiteli všelijaké kousky — Gebauer je dobře pamatoval — ale měli ho při tom rádi. Oslovovati ho musili »pane jemnostpane« a mohli ho vyvésti na vrch makovice. Vždyť mu jednou o Božím těle namluvili, když stál před žáky na slunecní straně, že zlato na uniformě se mu na slunci rozpustí, a pan jemnostpán opravdu přešel do stínu.

Bartoš zase děkoval za své prohloubení jazykového poznání a zbystření jazykového citu profesoru Fr. Vaňkovi na německém gymnasiu v Olomouci. I Vaněk byl vlastenecký smělec ve škole, hovořil rád o češtině, její bohatosti a kráse, její příbuznosti s ostatními řečmi slovanskými a indoevropskými a také jí vyučoval ve zvláštních hodinách. Byl však větší originál než Šír a v jazykovědě — ač byl historik — pevnější a střízlivý. Do duše Bartošovy zasáhl hluboko.

Z tohoto prostředí rodinného a školního můžeme usuzovati i na to, proč měl Gebauer větší zájem o jazyk český jako celek a pro jeho stránku vnější, tvaroslovnou a hláskoslovnou, Bartoš pak pro jeho stránku vnitřní, syntaktickou a fraseologickou, pro jeho ducha, proč po celý život jeho měla u něho větší váhu nežli u Gebauera lidová píseň a pohádka, lidová mluva, tedy přítomné zjevy její, byť i z minula dochované, živé a mluvené vazby a

obraty, kdežto u Gebauera zase více vážil a výše stál historický vývoj spisovné mluvy, ztělesněný ve spisech staré a střední doby, a tedy minulost měla zákonodárnou moc a platnost.

Tím však nebudiž řečeno, že by Bartoš nebyl náležitě cenil starých spisovatelů, nebo Gebauer neměl porozumění pro památky lidové poesie a prósy — nikoliv. Bartoš ke svým studiím doklady vážil ze spisovatelů starých, ale hlavně takových, kteří stáli lidové mluvě nejblíž nebo vynikli klasickým slohem, jako Štítný, skladatel Pasionálu, Chelčický, Bartoš písař, Vratislav z Mitrovic, Komenský, Žerotín; sahal do Knih půhonných, do Knih svědomí a také ve škole žáky hlavně na tyto spisovatele a plody upozorňoval a je vyvyšoval. Gebauer zase počal studiem lidové poesie, a to jak cizí, indské, tak slovanské, hlavně ruské a jihoslovanské, ale podroboval ji rozboru poetickému a estetickému, nikoli filologickému.* Šel od svěží poesie k suché gramatice, Bartoš cestou spíše opačnou.

Gebauer studie universitní konal v Praze, Bartoš ve Vídni. Ve Vídni našel vzácného učitele slavistiky, prof. Fr. Miklošiče, k němuž hleděli všichni slavisté s úctou a obdivem. Byl první autoritou ve slovanském světě jazykovědném, jako po něm Vatroslav Jagić. V Praze stolici slavistiky zaujímal Martin Hattala, v letech padesátých teprve začátečník, ovšem vysoce nadaný a nadějný, ale již tehdy rvavý, který tehdy ještě sám se musil i od Miklošiče, jím později nenáviděného, učiti. Měl tedy Bartoš štěstí odkájeti se na prsou slovanského jazykozpytu živým slovem a osobním stykem s jeho geniálním velmistrem, kdežto Gebauer byl odkázán na tenký pramének Hattalův a na to, aby sám doplňoval vědomosti ze suchých spisů Miklošičových. Hlubší zájem o srovnávací jazykozpyt a o sanskrt získal Gebauer jednak od profesora Kvíčaly, tehdy ještě svěžího badatele snah pokrokových a výchovného učitele, jenž budil nejvyšší naděje vědecké, jednak působením mladého, nadšeného profesora klasické filologie a srovnávacího jazykozpytu dra. Alfreda Ludwiga, r. 1860 na pražskou universitu jmenovaného, výminečně spravedlivého Němce vídeňského, který se již na gymnasiu ve Vídni přiučil češtině a jako předchůdce jeho na téže stolici pražské dr. August Schleicher (Gebauer ho rád nazýval Šlejchar) i některé své práce po česku vydal. Ludwiga si Gebauer velice vážil též pro jeho osobní vlastnosti. Srovnávací jazykověda a sanskrt byly vedle

---

* Prof. Vladimíru Šťastnému vždy měl za zlé, že uměle upravil lidovou píseň moravskou: Tři dcery. Proč prý jí nenechati původní znění?

lidové poesie slovanské první láskou Gebauerovou, v které měl soka jenom v příteli Edvardu Novotném.

S jazykovědou nerozlučným svazkem je spojena znalost jazyků, a tu si Gebauer zjednal rovněž vlastní pílí a chutí. Po té stránce měl Bartoš opět výhodnější postavení; neboť spád jinoslovanského studentstva do Vídně na universitní studie byl v letech padesátých a šedesátých minulého věku všeobecný. Lákala tam slavná jména, bohatě vypravené semináře a kliniky, větší svoboda, snadnější existence i město samo. Gebauer mi dal jednou hádanku: které je nejslovanštější město v Rakousku-Uhersku? To byla Vídeň ještě počátkem let sedmdesátých. Bartoš rovněž rád vzpomínal, jak se ve studentských schůzkách zpívávalo ve všech jazycích slovanských, jak se navazovaly známosti s jinoslovanskými studenty a jak zvláště Moravané se tam ponořovali do proudu všeslovanského a do studia slovanských řečí. Že jihoslovanští studenti, Charváti, Srbové a Bulhaři, drželi vrch, jsouce nejveselejší a nejohnivější, strhovali také před jinými ke znalosti své řeči. Bartoš potom tříletým suplováním na gymnasiu v Těšíně přiklonil se nejdůvěrněji k polštině a její studium, její básníky pak nejdůtklivěji doporučoval svým žákům na gymnasiu brněnském. Gebauer přilnul nejvíc k milé Jugoslavii a z lásky k ní přijal později dokonce do své péče syna básníka Mažuraniće, do Prahy na studie daného. Ze srbštiny měl dokonce státní zkoušku a učil jí už na reálce v Pardubicích, když tam byl suplentem. Polštinu poslouchal na universitě u prof. Sucheckého, bulharštinu u Hattaly. Jinak chodil pilně na přednášky Kvíčalovy a Bippartovy z klasické filologie vedle vzpomenuté už matematiky a fysiky, na přednášky z dějepisu a zeměpisu a ovšem také z filosofie. Pobyl na universitě od r. 1859—1864 s přerušením tří semestrů r. 1863—1864, kdy byl výpomocným učitelem na české reálce pražské, zároveň zůstávaje dále v redakci Naučného slovníku.

Politicky Gebauer ani Bartoš nevystupovali činně, ale netajili se ani svým smýšlením. Gebauer stál oběma nohama a s celou duší od prvopočátku při straně mladočeské, psal do Národních listů feuilletony poučného rázu, bydlel jeden čas i v domě Nár. listů U zlaté lodi v Mariánské ulici, kam jsem k němu i já ještě docházel. Znal se s Hálkem, Nerudou, Schulzem, oběma Grégry (Eduardu Grégrovi měl za zlé, že nezůstal při lékařství; byl prý prof. Purkyní velmi ceněn, takže si ho vzal za asistenta a přiměl ho r. 1858 k docentuře universitní pro lékařskou fysiku). Ale nemluvil rád o politice, štvanice stranické se mu protivily a

zejména útoky a špinění osobní. Tu stál opravdu vysoko jak mramorová socha. Ani o věcech víry a náboženství nerozhovořoval se rád. Protivila se mu nauka o neomylnosti papežově, nemiloval pobožnůstkářství, náboženské nesnášelivosti, toužil po reformě vnějšností do církve vloudilých, jež prý by i Kristus odmítl a které odvracejí od pravé, hluboké nábožnosti. Tyto názory jeho byly příčinou, že po půldruhém roce vystoupil z bohosloví, jemuž se byl věnoval podle přání rodičů, a krok tento mu schválil profesor theologické fakulty, známý dr. Náhlovský, když se mu byl Gebauer svěřil se svými pochybnostmi vnitřními. Zůstal však nábožensky založen, jako byla jeho matka. Jinak se shodoval s Havlíčkem v tom, že víra jest osobní věcí každého jednotlivce.

Bartoš v politice i náboženství byl konservativec. Hlásil se k praporu Palackého, kterýž muž vůbec požíval u něho úcty přímo světecké; odsuzoval však stejně výstřednosti Skrejšovského, které vyvrcholily v časopise Brousku, jako mladočeské. Držel pevně s Brandlem, přejícím politické splynulosti zemí koruny české v jednom generálním sněmě a stojícím proti »vůdci národa« dru Aloisu Pražákovi, jenž chtěl naprostou samosprávu Moravy a Slezska a pokládán byl od nás studentů za separatistu moravského, a proto také nikoho za sebou neměl kromě své strany mezi poslanci, ani lid, ani vzdělanectvo, ani omladinu. Bartošovi nade všecko ve světě byl národ; jiné hvězdy na nebi neznal. Jemu věnoval celé srdce, všecky síly ducha i majetek svůj. A podle toho posuzoval každého, jakým byl národomilem. Náboženským rozmluvám se vyhýbal, ale kněžím jako Brandl ledakdy jako žertem kladl choulostivé a chytlavé otázky. U každého člověka hleděl především na povahu. S kněžími obcoval mnoho; byl na ně vedle učitelů nejvíce poukázán při sbírání písní a zkoumání nářečí. Provázel jsem ho na jeho cestách sběratelských některý rok jako těsnopisec a tu jsem měl příležitost nahlédnouti hlouběji do jeho duše než kdo jiný. Byl zbožně založen, ale v nitru svém svobodomyslnější, nežli dával na jevo zevně. K veřejnému vystoupení nebo k přednášce bylo nesnadno ho přiměti. V tom se podobal věrně Gebauerovi.

A tito dva mužové skoro stejného věku (Bartoš se narodil r. 1837, Gebauer r. 1838), po tolikeré stránce sobě podobní, vyrůstali v učence zvláště zvučného jména, sebe neznajíce, styků nemajíce a přece druh druha v jeho práci sledujíce, až do r. 1875. Doplňovali se jaksi směrem svých prací a studií a obsahovali takto celý obor vědecké mluvnice; jenže Bartoš soustřeďoval své

badání syntaktické ke konečné celkové skladbě určené školám, kdežto Gebauer měl zřetele výhradně vědecké a vyhověti potřebám školním se rozhodl teprve na naléhání nás, středoškolských učitelů, kteří jsme musili vyučovati ve škole podle nesprávných, vědecky překonaných učebnic, a také na radu mou, aby takto se domohl vůbec nějakého honoráře, ježto nakladatel jeho velké Historické mluvnice mu za ni prý nemohl dáti žádného honoráře pro veliký náklad s vydáním toho díla spojený.

DROBNOSTI.

JAZYK ČESKO-SLOVENSKÝ.

Třetí, jazykovědná třída České akademie věd a umění pojednala v sedění dne 28. ledna 1920 o pochybnostech, které bývají pronášeny o vědecké správnosti názvu »jazyk česko-slovenský«, užitého v návrhu ústavního zákona, a došla k tomuto výsledku:

Je sice pravda, že adjektivní složeniny toho způsobu jako »česko-slovenský« znamenají v češtině pravidlem buď sdružení dvou samostatných vlastností (prapor červeno-bílý = prapor červený a bílý), nebo vlastnost jedinou, určitěji vymezenou členem prvním (látka šedomodrá = látka modrá s odstínem do šeda): ale novějším názvoslovím zdomácněla v češtině i přídavná jména, při nichž složení ze dvou jmen vyjadřuje novou vlastnost, vzniklou stejnoměrným účastenstvím obou celků. Na př. »vrchní zemský soud moravsko-slezský« není úřad vzniklý spojením vrchního zemského soudu moravského a slezského (jako při praporu červeno-bílém), ani vrchní zemský soud slezský s odstínem moravským (jako při látce šedomodré), nýbrž vrchní zemský soud, jehož působnost se stejnoměrně vztahuje na Moravu i na Slezsko. Podle toho »jazyk česko-slovenský« může býti názvem pro jazyk v základě jediný, vztahujícím se stejnoměrně k oběma jeho útvarům spisovným. Stejně správně lze říkati »národ česko-slovenský«, »stát česko-slovenský«, »písemnictví česko-slovenské« atd., a podle toho možno se smířiti i s podstatným jménem »Čechoslovák«, utvořeným tak, jako jsou jména »Indoevropané«, »Ugrofinové«, »Baltoslované« atd.

Podle přísných pravidel pravopisných mělo by se ovšem vždy psáti »česko-slovenský« (s rozdělovací čárkou), ale ustálený zvyk u substantiv (Čechoslovák) a tradice starší literatury sotva dovolí, aby se tento způsob psaní obecně ujal.

SHODA VE VĚTÁCH SE DVĚMA (NEBO VÍCE) PODMĚTY STŘEDNÍHO RODU.

Jsou-li ve větě dva podměty rodu mužského nebo ženského a je-li přísudek takový, že se na něm liší rod, bývá mezi podměty a přísudkem shoda v rodě. Na př.: bratr a strýc (bratr se strýcem) již odešli; matka a dcera umřely v týdnu po sobě; řípa a kapusta již dozrály; deštník a svrchník scházely. Ale jak, jsou-li podměty středního rodu? Čtli jsme větu »Československo a Polsko jsou odkázány na vzájemnou pomoc«, podobně bychom řekli na př.: Srbsko a Řecko (Srbsko, Řecko a Rumunsko) zvítězily nad Bulharskem; Řezno a Lipsko byly založeny již v dávných dobách; tele a hříbě vám utekly; prohledal jsem všecko, ale těžítko a pero byly pryč. Snad se člověk dbalejší přísných pravidel mluvnických spokojí raději, kde je možno, přísudkem jednotným (tele a hříbě uteklo), ale nikdo nedovede říci se středním přísudkem množným, jejž bychom přece očekávali, že Srbsko s Řeckem vypověděla válku, že tele a hříbě utekla, že žito a proso dozrála atd.

V úkazech souvislých s mluvnickou shodou nalézáme leccos, co se srovnává spíše s psychologií, s povahou a s umístěním částí představy, vyjádřené větou, než s mrtvou mluvnicí. Tak hned, řekneme-li, že bratr s otcem odešli, místo čehož mluvnice sama by žádala »bratr s otcem odešel« (»bratr odešel s otcem« je něco jiného; v oněch větách »bratr s otcem« je dvoučlenný podmět, v poslední větě je »bratr« podmět, »s otcem« příslovečné určení). A psychologický jest asi také základ mluvnické neshody, na niž zde ukazujeme. A sotva ten základ bude jiný, než že u jmen středního rodu vědomí mluvnického rodu není tak mocné, jako u jmen rodu mužského a ženského, kde rozdíly mluvnického rodu mají oporu v rozdílech pohlavních. Mluvnický náš cit stačí ještě na postižení mluvnického rodu jména množného, vyjadřujícího množství předmětů stejných, a tak říkáme, že hříbata utekla, žita dozrála atp.; ale neuvědomuje si rodové stejnosti několika jednotných jmen středních, sdružených v jediný složitý podmět. Tu cítíme jen skupinu rozličných podmětů, k níž sestrojíme přísudek jako ve větách s několika neživými podměty nestejného rodu (»namáhavá jízda, neklid, nevyspání je unavily« Gebauer-Ertl § 663, 1 z Jiráska).

Byli bychom rádi uvedli i něco dokladů z jazyka starého, ale přiznáváme se, že jich nemáme. Kdyby se našly větné tvary mluvnicky »správné«, nebylo by to ještě důkazem, že je máme napodobiti.

»OBVROUBITI«.

Co dnes znamená *obroubiti* (s trvacím obrubovati), každý ví. Vykládá se toto slovo obyčejně jako složenina slovesa *vroubiti* s předložkou *ob-*. I kdyby to bylo pravda, o čemž my pochybujeme, byl by tvar *obroubiti* (bez *v*) docela správný: za *b* se v slovanských jazycích hláska *v* původně ztrácela, a proto říkáme ve složeninách s předložkou *ob-* na př. obrátiti, oběsiti, obyčej, obaliti atp. místo obvrátiti atd. Někdy ovšem také najdeme *bv* místo *b*, ale to je (působením slova základního) způsob nepůvodní, jejž nalézáme nejčastěji ve složeninách pozdějšího původu (na př. obviniti, obvěsiti = ověsiti, s významem odchylným, vedle staré složeniny oběsiti z ob-věsiti), někdy ve složeninách starých teprv později změněných (říkáme obvinouti místo staročeského obinúti podle vinouti, zavinouti atd., obvyknouti místo staršího obyknúti podle zvyknouti, navyknouti atd.). V posledních letech se někomu uzdálo, že by bylo lépe podle domnělého onoho původu psáti *obvroubiti*, a protože se u nás ujme vše, čím se mění staré poctivé české slovo, čtli jsme tak již několikrát; je to tak, jako kdyby se kdo někde dočetl, že obrátiti je z ob-vrátiti, obléci z ob-vléci atd., a honem nás učil tak psáti.

Ani se nám nezdá, že by obroubiti bylo opravdu z ob-vroubiti. *Vroubiti* v starším jazyce znamená jen »vseknouti«, s videm dokonavým; tak má Jungmann několik dokladů (též z Veleslavínova slovníku) rčení »sekyru vroubiti« (t. j. sekyru zaseknouti). Také znamenává (působením slov roub, roubovati) tolik co vštípiti, zasaditi roub do kmene, říkalo se také vrub vroubiti (do hole zaříznouti, učiniti vrub). Teprv ze Zlobického má Jungmann vroubiti s významem »obrubovati«; skutečných dokladů ze starší doby a z mluvy lidové neznáme. *Obroubiti* znamená vlastně »oseknouti, osekati« (říkalo se na př. »hlavu obrúbiti«, t. j. na všech stranách posekati); význam, v němž dnes známe sloveso obroubiti (s trvacím obrubovati), vznikl teprv vlivem podstatného jména obruba. A slovo *obruba* samo v nejstarší době je roubení okolo něčeho, na př. okolo studně, také přidělaný k něčemu okraj (v některých biblích je na př. v 2. kn. Mojž. 25, 24 n. řeč o zlaté obrubě stolu); význam zašitého lemu nějakého šatu atp. v starší době doložen není.

Vroubiti ve významě »obrubovati« je nepůvodní a vzniklo podle našeho soudu ne v mluvě živé, nýbrž nedorozuměním, nesprávným výkladem slovesa obroubiti. Teprve v době nové se časem objevuje v písemnictví, ale je zajímavo, že snad jen ve smysle přeneseném. Příčí se citu říci nebo napsati, že na př. dívka nějaká »vroubí«

šátek, každý raději řekne nebo napíše, že jej »obrubuje«; ale psávají naši spisovatelé na př., jak cestu vroubí řady stromů, nebo tvář jejich hrdiny temné vousy. Trvací tvar slovesa obroubiti je v mluvě dnešní aspoň zpravidla *obrubovati*. Našli jsme také tvar *broubiti*. Tak na př. popisuje Tyl (ve vyd. Sekaninově u Kočího 2, 644; srv. též 495) silnici jako »uhlazený pruh, jejž... z obou stran pěkně se dařící stromořadí broubí«, nebo čteme u Máchy o bledých lících, »broubených černými vousy« (Listy filol. 44, 350). Broubiti je tvar jistě lidový, vzniklý z ob-roubiti nesprávným rozdělením, předpokládajícím složeninu o-broubiti, jako na př. lidové blízati vzniklo z ob-lízati; nedoporučujeme ho však, protože nevznikl správným způsobem (ačkoli na př. slovo bahniti se, znamenající o ovcích »dostávati jehně«, stejně vzniklo z ob-ahniti se, t. j. objehniti se, nebo baliti z ob-aliti, ob-valiti). Nelíbí se nám ani mnoho *vroubiti* = obrubovati; *obvroubiti* je nesmyslná chyba.

Rádi bychom věděli, kde žije v lidu tvar *broubiti*, také, říká-li se někde v mluvě lidové *vroubiti* ve významě »obrubovati«. Že by někde žilo *obvroubiti*, nedovedeme uvěřiti. Snad nás o těchto věcech poučí někdo z našich čtenářů.

»UVÁZATI KONĚ O SLOUP«.

»Lid uvazuje koně *o* sloup, *o* strom; v našich novelách se to děje *ke* sloupu, *ke* stromu«; tak píše Bartoš v »Nové rukověti« (1901) na str. 70, ve výkladě o chybném a nesprávném užívání předložek, má zde tedy předložku *k* místo *o* za chybnou.

Přiznáváme se, že jsme se dosti ohlíželi po dokladech vazby podle Bartoše správné, ale marně. V slovnících dokladů není, ani v Bartošově Dialekt. slovníku moravském. U Vajanského (7, 23) čtli jsme o koňařích větu »putá (pouta na koně) uviazali si o rukávy halienky«; rozumíme ovšem dobře, že je možno uvázati pouta o ruku, provaz o strom atd. (třebas nyní již tak skoro neříkáme), t. j. okolo ruky, okolo stromu, ale vazbu »uvázati koně o sloup, o strom« dovedeme si vyložiti jen jako nesprávné posunutí základního významu ovazování něčeho okolo nějakého předmětu. Byli bychom vděčni čtenářům, zvláště moravským, za zprávy, znají-li odněkud z lidové mluvy onu Bartošovu vazbu.

Sloveso *uvázati* zde je jen dokonavé sloveso k trvacímu *vázati*; proto může tato složenina míti rozličné významy, jež jazyk teprv vazbou rozliší. V staré době se říkávalo na př. »uvázati rány, uvázati raněného«, t. j. obvázati, můžeme uzel pevně »uvázati«, t. j. pevně udělati, utáhnouti; jde-li o připevnění něčeho někam,

musí přijíti na pomoc předložka příslušného významu, má-li věta býti srozumitelná. Mohu na př. něco uvázati na hřebík, na tyč na strom, anebo také ke stromu, ke sloupu, anebo i na př. podvazek pod koleno (i pod kolenem), nebo nad koleno (nad kolenem); pokud byla předložka *o* ve smysle hmotném u nás ještě v plné síle, předmět, který lze ovinouti okolo něčeho, mohl býti i uvazován o něco (jako si koňaři u Vajanského uvázali pouta o rukávy haleny). Ale jest možno »uvázati koně o strom« při plném vědomí skutečného významu předložky *o*?*

Proto ovšem nemáme vazbu, již Bartoš kárá v našich novelách, za nesprávnou. Již v 15. stol. na př. »čte sě o jednom muži,... že viděl jednoho hada uvázaného za ocas k dřěvu« (= ke stromu; Gesta, hl. 40). Vazbu »přivázati něco k něčemu«, obyčejnější v staré době jako dnes místo »uvázati k něčemu«, dovedeme doložiti od 14. stol.; tak v starých modlitbách čteme ve verších k Ježíši »trpěl si ukrutnú muku pro mě ot židovskú rukú, kdyžs-to byl k sošě (= ke sloupu) přivázán a metlami bíti kázán«. V Čechách se, pokud víme, neříká podnes jinak, a bezpochyby jest tomu tak i na Moravě, aspoň na největší její části. Říká-li se opravdu někde »uvázati *koně* o sloup«, jest to vazba nepřesná, vzniklá rozšířením vazby na př. »uvázati *provaz* o sloup«, a podle našeho zdání nezasluhuje přednosti před vazbou u nás obvyklou.

HIÁT. — JE, JEST.

Jazykový koutek nedělní přílohy Národní politiky (č. 343) bojuje proti hiátu v češtině, totiž proti »splývání stejných hlásek nebo hláskových skupin. A jsou-li ty skupiny sykavé, je po lahodě a melodičnosti řeči«. Místo »jest tomu tak« radí proto psáti tak, jak se mluví, »je tomu tak«. Odstraňuje *dvojí hiát* z věty, »v jisté dny mají ji jen na polovic«.

Čtenář, jenž někdy četl Ovidia nebo se učil francouzsky, octl se jistě na rozpacích, kde je tam vlastně ten hiát; co mu tanulo na mysli pod tím slovem, to mu brusič úplně zmátl. — Může býti zcela klidný; nepodepsaný brusič nazývá hiátem něco, co vůbec hiátem nebylo a není. Hiát vzniká jen stykem dvou samohlásek různoslabičných. V uvedených případech není tedy hiát, jsou tam jen nahromaděny příbuzné souhlásky a vzniká tak zvaná kakofonie, která také ráda strašila některé brusiče. Ale nic z jazyka nelze

---

* V časté staročeské vazbě uvázati se v něco (= vzíti ve svou moc, v své držení) jest asi jiné sloveso u v á z a t i, totiž složenina slovesa v á z a t i s předložkou v, která se podle staročeského pravidla před v- změnila v u.

odstraňovati proto, že to někomu nelibě zní, ani to proto nelze prohlašovati za chybné. To bychom snad také mohli odstranit české ř. Kam vedly podobné názory, to dobře vidíme na pokusech Kollárových.

Pravdu má neznámý brusič, když hájí lidového tvaru *je*, kterého bez příčiny nenávidí dost spisovatelů. Tvar *je* jest také správný, ne však proto, že se tak vyhneme »těm zbytečným sykavkám«, ale proto, že nadbytek tištěného *jest* způsobilo zbytečné broušení. Matiční Brus v 3. vyd. na str. 40 připouští *je* jen ve slohu lidovém a před skupinou st-, jinak ve správné mluvě radí užívati *jest;* I. vyd. lépe a výstižněji doporoučí *jest* ve slohu »vyšším«. A přece tvar *je* je tak stár jako české písemnictví, jak vidíme z Gebauerovy Historické mluvnice, a není jen v češtině. Ovšem proto nezavrhuji zase tvaru *jest*. Oba jsou stejně správné a většinou lze obou užíti bez rozdílu; vybrati si z nich jest jen věcí vkusu a vůle každého a někdy řekl bych i taktu. Jen ve slohu slavnostním, příliš vážném spíše se každý rozhodne pro delší tvar poněkud archaisující, a jsou zase také spojení, kde nelze dobře říci *jest*, na př. již je po psu.

Jako matiční Brus připouští *je* jen před skupinou st-, tak i Zenkl (str. 132) radí střídati *je* a *jest* podle libozvuku. »Onoho *(jest)* užijme před samohláskou nebo souhláskou, jež nepůsobí nelibozvuku, tohoto *(je)* před souhláskovými skupinami«. Ale pak hned Erben nepsal dobrou češtinou, když čteme v jeho českých pohádkách: »Co pak ti je, mé zlaté dítě?« (str. 3. ve vydání u Laichtra), »Je a není« (38) atd. Již tyto příklady ukazují, že tato brusičská pravidla nejsou příliš silná. A skutečně mají příliš slabý základ; vznikla jediné ze snahy, aby odstranila **jednak kakofonii**, jednak hiát, tentokrát ten pravý. Také pravý *hiát* býval totiž v brusech v nemilosti. Na př. matiční Brus v 3. vyd. na str. 299 (= I. vyd., str. 136) učí: »Nejen básníkům, nýbrž i prosaickým spisovatelům náleží, pokud lze, kaziti hiát, a to jak vysouváním samohlásek, tak i přisouváním souhlásek, aneb užíváním jiných slov, na př. ... můžeme odejíti, spr. můžem odejíti; úskoků užiti, spr. úskokův užíti; ... a i on vás opustil, spr. a též on« atd.

Ale všimneme-li si skutečné mluvy a dobrých autorů, vidíme brzy, že užívají beze všeho hiátu. Na př. Erben v českých pohádkách na str. 18 (smrt) *ho ihned* ... zadávila, 17 ... a nebylo mu (kováři) to tuze milé, že by měl na vždycky opustiti ... ty chutné martinské husy *a i* ty pečená holoubátka,« 13 »*jako až potud*« a j.

Prosté pozorování nás učí, že se dnešní čeština nevyhýbá hiátu. Proč, to vysvětlila fonetika, totiž obyčejně se ani nemůže vyhýbati hiátu, protože ho není. Mezi samohláskami velmi často vyslovujeme neznělou souhlásku hlasivkovou. Ale i kde je, snáší dnešní spisovná čeština vzniklý hiát zcela dobře. Kdo se uměle vyhýbá hiátu, přenáší jen cizí poměry na češtinu stejně nesprávně, jako když Komenský odstraňoval hiát elisí, na př.: Hospodin(e), ach, velikáť jest Tvého jména velebnost! B. Hk.

PŘISTATI.

Již jsme někde mimochodem připomínali, že by se o lodi mělo říkati, že *přistala* ke břehu, má *přistati* na Zlíchově v 6 hodin, ne přistála, přistáti. Něco jiného je přestojím, přestál, přestáti nebo dostojím (v slově), dostál, dostáti atd., něco jiného přestanu, přestal, přestati, dostanu, dostal, dostati; ku přítomnému tvaru (s budoucím významem) -stanu patří minulý tvar -stal a (v slovesech tříslabičných) neurčitý způsob -stati, tvary s *á* patří ku přítomným tvarům -stojím (mimo to je nalézáme ovšem v dvouslabičných neurčitých způsobech vstáti, státi se). Také nalézáme správné tvary přistal, přistatí vždy v době staré (kde se vůbec liší *a* od *á*), na př. u Veleslavína, v bibli Kralické (muži ti statečně táhli, chtíce k břehu přistati, však nemohli Jonáš 1, 13) atd.; Jungmann má jen tyto správné tvary, tak se psalo snad stále ještě v prvních desítkách minulého století (tak píše stále na př. Kramerius v svých Letopisech Trojanských, s jedinou výminkou přistáli ve vydání z r. 1812 na str. 12, což asi je tisková chyba), a teprv 3. vydání matičního Brusu z r. 1894 mluví o nesprávných tvarech přistáti, přistál. Slovo to je dnešnímu Čechovi vlastně slovo učené, knižní (místo přistati prostý plavec český řekne spíše zastaviti, zaraziti, přiraziti a pod.); stalo se běžným, s některými tvary nesprávnými, teprv za naší paměti, když vznikla asi před padesáti lety vltavská paroplavba.

Tvary jako přestáti, přestál místo přestati, přestal v češtině sotva kdy vzniknou; máme dvě slovesa, přestojím — přestáti a přestanu — přestati, jež se jazyk snaží dobře rozlišovati. Vedle *přistati* bývalo také sloveso *přístátí* »státi při něčem, náležeti k něčemu« (sloveso vidu trvacího a proto s dlouhým *í* v předložce, jako vedle končícího *přidržeti se* bývalo trvací *přídržeti se*), na př. »zdaliž nevíte, že ti, kteříž... oltáři přístojí, s oltářem spolu díl mají?« I. Kor. 9, 13; to zaniklo a tím se stalo, že mohly vzniknouti tvary přistál, přistáti, mluvnicky naprosto nesprávné.

Dovedli jsme se zbaviti lecčeho nesprávného, měli bychom se vzdáti i těchto chybných tvarů. Bylo by to tím snadnější, že

sloveso přistáti (správně *přistati*) vlastně ani v mluvě lidové dnešní hlubokých kořenů nemá (bývalo jindy, a ve východních našich nářečích posud bývá i v jiných významech než o přistávání lodí). Mnoho naděje, že bychom nevolali marně, ovšem nemáme. Kdyby tak někdo v nepříčetném stavu řekl nebo napsal, že »Primátor Dittrich« na Zlíchově nepřistojívá, ujalo by se to u nás hned, a říkali bychom snad také, že déšť už přestojívá; ale tvar mluvnicky správný křísiti? Až posud aspoň nic neplatila výstraha Brusu ani úřední Pravidla.

POSUDKY A ZPRÁVY.

A. Denis: *Otázka rakouská. Slováci.* Přeložil dr. Jindřich Vančura. Denisových Spisů z doby války světové sv. 1. Nákladem F. Šimáčka. V Praze 1919. Za 12 K.

Veliké spisy A. Denise: Konec samostatnosti české a Čechy po Bílé hoře, které jsou takořka pokračováním a dovršením dějin Fr. Palackého, zdomácněly u nás v překladě dra. J. Vančury a pronikly v levném a úhledném lidovém vydání F. Šimáčka do nejširších vrstev. Láska k národu našemu, která dýše z obojí této práce, projevila se znovu za doby války světové tím, že se A. Denis ihned přihlásil za nadšeného spolupracovníka prof. Masaryka při jeho díle osvobozovacím. Řadou spisů, článků a přednášek šířil v cizině, neznalé našich poměrů, přesvědčení, že je ve světovém zájmu rozbíti Rakousko a osamostatniti Československo; tím si získal neocenitelné zásluhy o náš národ, které také s vděkem slavnostně byly uznány Národním shromážděním. Části této práce Denisovy dostaly se již za války přes přísnou policii pohraniční k nám a byly šířeny v oklepech, povznášejíce kleslé mysli a sílíce odpor proti ujařmovatelům. Po válce proto pokládáno za nezbytnost, vydati u nás tyto spisy souborně, a první svazek ze šesti celkových leží tu před námi, opět v překladě neúnavného dra J. Vančury, který je se jménem Denisovým vždy nerozlučně spojen nejenom jako věrný překladatel, nýbrž i jako spolupracovník českého vydání.

Rozbírati dílo po stránce odborné nám tu nepřísluší, to jest věcí dějepisců, kteří také neskrblili zaslouženou chválou známých předností Denisových, i zde plnou měrou patrných přes to, že zatím spisovatel dovršil sedmdesátku let. Nám jde o stránku formální, a tu jest s radostí říci, že dr. J. Vančura se řídil i tu programovým pověděním otce moderního překladatelství českého, Jos. Jungmanna, překládaje nejen, co nejlepšího jest, nýbrž i tak,

»aby původně česky psáno býti se zdálo«. Slavný Francouz, ve svrchu psaných spisech *cele náš* duchem, stal se jím také slovesnou formou českého překladu. Nikde se nepotkáme s nějakým výrazem nečeským, který tak často prozrazuje cizí předlohu v našich překladech z beletrie cizojazyčné, všude s úzkostlivou přesností dbáno čistého jazyka, takže proklouzly jen některé chyby. Tak: chybí jim ledovce m. chybějí (88), opomenul m. opominul (97), jen-li mezi ním a námi se prohloubí údolí m. jen prohloubí-li se... (22).

Více je pravopisných ani ne poklesků, jako spíše nesrovnalostí. Někde je podle staršího způsobu psáno: král Český (115), stolice *T*ěkovská (116), Slovenské *P*ohl'ady (165), i*ll*use (171), bu*ll*a (207), kdežto jinde podle nynějších Pravidel českého pravopisu: stolice *t*ěkovská (247), Matice slovenská (186), asimilace (198), inte*l*ektuální (225) a pod.; m. do slova je spr. doslova (154). Tiskové chyby jsem našel tyto: Südermann (22), slovenský kongres m. slovanský (164) a snad též Levoč (Leutschan) m. Levoča (Leutschau, 87), Sarvas m. Sarvaš (88). — Věcně opravuji jen: Matěj Čák, správně Matouš (113), a nadpis sbírky Vajanského Od Karpat k moři, spr. Tatry a more (256). Český titul Slovanstvo a svět budoucího (157) mohl by čtenáře uvésti v omyl, že jde o spis český, kdežto vskutku vydán byl po rusku.

Originál knihy určen byl pro cizinu, které sice také v druhém spise, Slovácích, Denis dovozuje, že otázka slovenská má důležitost evropskou, ale pro kteroužto cizinu přece významnější je spis první, Otázka rakouská. Těžiště českého překladu leží ve Slovácích pro jejich neobyčejný *význam národní*, což znamená republice tolik co státní. Jde nyní u nás o velikou věc, aby v tělo a krev jednoho každého z nás, Čecha i Slováka, přešlo vědomí dokonalé jednoty národní, bez něhož nebude důstojného státního bytí našeho. Vzpomeňme jenom nářků největšího Slováka. P. J. Šafaříka, na slovenský partikularismus! Denisův spis Slováci jest nejvýmluvnějším hlasatelem a zdůvodňovatelem jednoty této. Vyplynul z bedlivého studia politických i kulturních dějin slovenských, zvláště ze stěžejního díla Jar. Vlčka, jemuž zde vzdána největší chvála, a učenec světového jména podává zde tolik nepředsudných úsudků a vzácných rad, že bychom si jich měli všimnouti tím bedlivěji, čím ochotnější býváme spravovati se míněním ciziny, nedbajíce třeba nejlepších nárad lidí vlastních. Tajemná výtka »neobratného, trochu mentorského chování Čechů« na Slovensku (151), to zdůraznění významu Moravy

jako pojítka mezi Čechami a Slovenskem (264) a to opětné důtklivé upozorňování na význam kulturního vlivu českého od dob husitských pro duchovní život Slovenska činí ze Slováků spis časový v nejkrásnějším slova smyslu, jehož cena ovšem dobou neklesá. Kniha tato měla by proto býti povinna pro každou veřejnou knihovnu v republice, povinnou četbou vyšších škol, předmětem školních cvičení řečnických i veřejných přednášek, zvláště na Slovensku, kde by se měla hojně kolportovati. Právě pro to veliké její poslání národní přál bych si, aby kniha byla co nejpřístupnější i čtenářům nejprostším, nejen slohem, který je křišťálově jasný, ale také pokud se týče cizích slov. Vím, že ve spisech historicko-politických napořád jsou běžná slova jako: diskutovati, asimilovati, apologie, dynastie, emigrace, instinktivní, privilegia, monarchie, intelektuální, impulsivní, iluse a m. j., ale v příštích vydáních viděl bych je vzhledem k širokým vrstvám čtenářů, na něž bych spoléhal, přece raději nahrazena slovy domácími přes to, že mnohé z nich má třebas přídech nespolehlivosti nebo nepřiléhavosti; však jim zvykneme brzy.

Český překlad Slováků vhodně jest věnován památce generála M. R. Štefánika, »jednoho z našich Makabejských v boji za naši svobodu a samostatnost státní«; bylť zvěčnělý zároveň jedním z nejúčinnějších bojovníků za národní jednotu česko-slovenskou.

Úprava knihy je na válečnou dobu pěkná a nakladatelství proti zlozvyku nyní tak častému opatřilo ji nejen vročením, nýbrž i cenou.

Kb.

NÁVŠTĚVOU U NOVIN.

2. *Národní politika.*

»Národní politika« je po »Národních listech« druhý nejstarší časopis pražský. Vyznačuje se také velikou rozšířeností. Návštěvu svou u ní jsme vykonali v neděli dne 11. ledna 1920. Jazykový koutek, jejž rádi vídáme v tomto časopise, toho dne byl prázdný. Ale svědčí o tom, že v redakci se uznává péče o jazykovou správnost za věc stejně důležitou jako politika, literatura a denní ruch. Měl by jenom ten koutek býti otevřen stále aneb aspoň každou neděli obsazen.

Prohlídka u všech spisovatelů a pisatelů do tohoto čísla přispěvších vykonaná pobízí k přemýšlení: nekonají-li strážcové správného jazyka, badatelé jeho, učitelé i profesoři vlastně Sisyfovu práci? Věci už Jungmannem před sto lety a potom opět a opět ode všech možných Lovců, Brusů, Oprávců, Rádců atd.

vytýkané žijí pořád vesele dále. Jest to vinou nedostatečně vyvinutého jazykového citu, či pohodlí, či zapomenutí a nevědomosti? Nemá také škola veliký podíl v těch nedostatcích, v tom stálém hřešení a ubližování jazyku? Nevssálo-li již dítě do sebe úzkostlivost před každou jazykovou chybou, živé povědomí, že není dovoleno s češtinou nakládati libovolně, cit povinnosti nahlížeti stále do Rádců a Brusů nebo do mluvnice — marně později honiti bycha. Nebylo pochybnosti, že s takovými zakořeněnými chybami se potkáme též u Národní politiky, a nebyli jsme jimi tedy překvapeni, leda tím, že jich bylo více, nežli jsme se nadáli.

Všimneme si jich napřed *u vazeb a obratů slovních.*

O Clémenceauovi se praví, že čítá 79 let svého věku. Není nám známo, zdali je opravdu čítá, ale najisto 79 let je mu. — Také naše vláda prý počítá, a to s naprostou neodvislostí a suverenitou národních států v určených dohodou hranicích; správnější by bylo, kdyby jí *věřila, na ni spoléhala* nebo *skládala, v počet brala* tuto nezávislost a *svrchovanost* nár. států *v hranicích dohodou určených.* — Z Anglie do Polska nedochází uhlí ani jednoho vagonu; správně by neměl docházeti ani *jeden vagon uhlí.* — Poláci svoje uhlí šetří, šetří i svoje dělnictvo. Tak to není dovoleno; šetřiti lze jen něčeho, tedy: mohou šetřiti *svého uhlí*, šetřiti též *svého dělnictva.* — Daň, kterou stát potřebuje, musí býti skládána. To je stejná chyba; skládána musí býti daň, *které* stát potřebuje. — Ještě hůře je řečeno, že nepotřebujeme ministerstvo k tak špatnému zacházení se státním majetkem. Pojí-li se už *potřebovati* s 2. pádem, tím spíše jeho *zápor:* nepotřebovati. — Na scestí se zatahuje také sloveso *používati.* O usnesení reformního duchovenstva česko-slovenského se praví, že je to vzplanutí, s kterým Řím může ještě jednati, byť by i pro začátek použil proti němu všechen materiál círk. klateb; ale mělo se říci: *byť i* proti němu *použil veškerého materiálu* círk. klateb. — Smutný to byl výjev v Mostě, kde čeští vojáci obrátili zbraní svých proti vlastním krajanům, a stejně smutný je ten 2. pád u slovesa obrátiti; může tam býti jen 4.: *obrátili zbraně své . . .* — Také studentstvo si stěžuje, že nebyl vzat zřetel na jeho požadavky (m. nebylo *jich dbáno, k nim hleděno, přihlíženo,* nebylo *na ně obráceno zření*). — Žádal jsem jej o podpis na listinu (spr. žádal jsem *ho,* 2. pád). — Císař Vilém II. nechtěl spolek s Francií a Anglií (lépe: *nechtěl spolku,* 3. pád, chtíti něčemu); proto o návrhu takového spolku císař německý úřad zahraniční ani neuvědomil (lépe: císař ani *neuvědomil německého úřadu zahraničního*).

Jednotlivá slova nesprávná skoro všecka už známe. Jsou to zodpovědní činitelé (m. *odpovědní*), kteří mají velikou zodpovědnost za nynějších poměrů výživy (m. *odpovědnost*), kteří mají také krytí schodku si zajistiti koupěmi zahraničními, čemuž neporozumí hned každý (m. *úhradu* schodku; jak lze schodek krýti? leda po německu). — Miliardové obnosy potřebují stálého kontrolování (Miliardové *sumy* n. *výdaje* potřebují stálého *dozírání, dohledu)*. — Tím, že Vilém II. zmařil spolek Německa s Anglií, byla vyvolána (!) porážka jeho (byla *zaviněna, způsobena)*. — Rozcházeli se v největším dojmutí (spr. *dojetí;* lépe: *nanejvýš dojati)*. — Několikrát se opakuje slovo sděliti. Státní tajemník Renner sdělil (*pravil, oznámil* a pod.) ke konci, že se chce vrátiti do Vídně, policejní sdělení vypravuje (m. *zpráva*), odbory živnostenské rady sdělují, dále se sděluje, k aféře Chládkově sděluje žatecká Morgenzeitung, že vrchní šikovatel, zatknuvší Chládka vzdor protestu fin. ministerstva (spr. *přes* protest), byl povýšen za nadporučíka; zkrátka samé sdělování sdělení. — Také se tu chválí plodná a cílevědomá práce zesnulého Warausa; proč ne plodná,*promyšlená a účelná práce?* — Královéhradečtí demobilisovaní legionáři se usnesli o následující resoluci (o *této* resoluci). — Rozhodně příznivější je zúčtování se skutečností *(najisto příznivější)*.

Noviny jsou bujivým záhonem *cizích slov;* přešla již v tělo a krev. Ani N. P. není tu výminkou. A přece jest to mnohdy zbytečné cchuzování a snižování našeho jazyka — ke čtenářstvu pak neohlédavost, ne-li nešetrnost. Slyšme jen: Situace naše vůči Vídni vyžadovala manifestace všech českých stran. Jest to jiná věc, řeknu-li pouze česky: *Postavení* naše k Vídni vyžadovalo *slavného prohlášení* všech č. stran. — A konečné zakotvení v pevné posici — není-liž jasnější: *v pevném postavení?* — Stojíme tu před dalším problémem (stejně dobře: *před otázkou, před záhadou, pochybností)*. — Problém rakouský je vlastně problémem Vídně *(otázka, věc)*. — Na dané basi mírové chce víd. vláda obnoviti s námi přátelské styky *(na podkladě mírovém*, na *základně* mírové). — Zeithammer po abdikaci Staročechů zachovával ve všem pasivitu *(po odstoupení* Staročechů *vzdaloval se veškeré činnosti)*. — I po složení funkce tajemníka byl jsem zván k Zeithammrovi (i když jsem se byl vzdal *úřadu* taj., *býval* jsem zván k Z.). — Dr. Renner míní, že každý bude potěšen, když započnou normální styky mezi oběma sousedními státy *(pravidelné styky)*. — Politická situace v obou republikách je stejná, týž systém vládní (pol. *stav věcí*, táž *soustava* vládní). — Kompensační obchody *(vzá-*

jemné nahrazovací, výměnné obchody). — Pokusy jakékoli restaurace dřív. poměrů musí býti odmítnuty (pokusy o jakoukoli *obnovu* dřív. poměrů). — Porady začaly v programu dříve již oznámeném (porady *se začaly pořadem* již dříve ozn.). — Jsou-li v úřadech kvalifikovaní referenti? (*způsobilí náležitě, odborně vyškolení zpravodajové*). — Potraviny byly ústřednami účtovány v relaci 1 dolar za 20 K (*v poměru 1 dolaru* : 20 K nebo v hodnotě 1 dolaru za 20 K). — President nejv. úč. dvoru to konstatuje (*zjišťuje, prohlašuje*). — Rozmohla se náboženská indiferentnost (*lhostejnost*, netečnost). — Bude třeba vojensky intervenovati (*zakročiti*) v Maďarii. — Dobrodružství to může vésti ke katastrofě Maďarska (*k pohromě, ke zničení* M—a). — Již existující podpůrné instituce studentské (již *trvající* zařízení na podporu studentů). — Německé listy píší s velikým gustem o řeži v Mostě (s velikou *zálibou, chutí*). — Nejintimnější činnost vyvíjelo Nové obchodní gremium (*nejčilejší, nejdůraznější;* má snad býti nejintensivnější). — Došlo k uzavření kompromisu (došlo k uzavř. *dohody*, vyrovnání n. prostě: *dohodli se*). — Obecenstvo koncertní se nerekrutuje z válečných zbohatlíků (o. se *neskládá* z vál. zb., *není z řad* válečných zbohatlíků). — Jistému inspektoru se přihodila nedávno episoda na dráze; dosud jsme říkali, že se někomu *přihodila pěkná věc* nebo prostě *cosi* neb toto, co se pak vypravuje. — Hořící vagon byl isolován, ale shořelo vše až na železnou konstrukci (byl *osamocen, oddělen*, ale . . . krom železného *zařízení, vystrojení*). — Do policejního raportu ta aféra se nedostala, protože oficielně nebyla hlášena (do policejní *zprávy* se ta *příhoda* nedostala, protože *úředně* nebyla ohlášena). — Vzhledem k trvající kalamitě uhelné Národní socialista vyjde až příští týden (vzhledem k *pohromě* uhelné). — Královédvorští demobilisovaní legionáři apelují na bratrské organisace, aby se netříštily ve strany (Královédvorští demobilisovaní legionáři *vyzývají, žádají, obracejí se na* bratrské organisace). — Ve sbírce zákonů bude v nejbližších dnech publikováno nařízení o uvolnění obchodu hovězím dobytkem (bude *uveřejněno* nařízení *o obchodu* s hovězím dobytkem). — Eminentní básnická vloha je lépe po česku *vynikající vloha básnická*, neustálé pak centrum životních mužských zájmů *stálým střediskem životních zájmů mužských*. — Spisovatel se psychologicky rád pohybuje v rysech nejmarkantnějších — to pokládáme za obraz trochu násilný; snad by stačilo, že při *líčení duševních pochodů užívá rád rysů nejvýznačnějších* nebo *nejrázovitějších*. — Mládeži sluší *výsada* radosti; na cizí »privilej« má času dosti. — Pisatelka těchto slov náleží k inte-

ligenci, která před válkou bývala dobře situována. *Vzdělanci, vzdělané třídy* opravdu *bývali* dříve lépe postaveni nežli jsou nyní, *mívali se lépe* hmotně i společensky.

Jak viděti, jsou cizí slova denním chlebíčkem našich novinářů; oni snad ani nevědí, že jich tolik zbytečně užívají.

To jsou na *mluvnické vady* mnohem pozornější; těch jsme postřehli malounko, a zas takové všeobecně zahnízděné, už domácího práva se domáhající. Na př. ceny se nesmí překročiti (m. *nesmějí se překračovati)*, vojáci že nesmí odkládati zbraní do šaten (m. *nesmějí)*. — Oddělení pro nemoce vnitřní (m. pro *nemoci* vnitřní). — Zapovězeno jest najímání bytů s podmínkou koupě bytového zařízení (m. *zapověděno* jest *najímati* byty). — Cestovné bude hraženo (m. *hrazeno*). — Kdosi koupil toaletního mýdla za 160.000 K a rozprodal ho mnohem dráž (m. rozprodal *je*). — Dívčí besídky se svolávají na akademii výjma družiny pí. Grulichové (m. vyjma *družinu* pí. Gr. 4. pád). — Podmínky pro vzájemné vztahy jsou ty nejlepší (m. *jsou nejlepší*, bez ukazovacího zájmena). — Předložka *ku* se klade správně toliko před retnými souhláskami, zpravidla jen před *p*. Je tedy nesprávné: Clémenceau byl povolán ku záchraně Francie (m. *k* záchraně), bankety byly předehrou ku jmenování kandidátů presidentství (m. předehrou *ke* jmenování), podporu ku studiu (*k* studiu), cesta ku hrobu (*k* hrobu), ku konci (spr. *ke* konci) a pod.

Jsme u konce. Ale majíce býti spravedlivi, nemůžeme zamlčeti, že jsme tam našli také větu nesrozumitelnou: Dodati dlužno, že novým zákonem má býti po dobu jeho platnosti § 1118 obč. zák., jednající o případech předčasné výpovědi, a že jeden řečník se loučil se zesnulým odpovědným redaktorem V. Hübnerem s pláčem přerývaným hlasem.

B.

Z NAŠICH ČASOPISŮ.

V loňském (a snad ještě v letošním) ročníku Zvěstování uveřejňoval dr. Václav Brtník pod názvem Očista abecední brus jazyka českého. Byli jsme autorem požádáni za posudek a podáváme jej, ač neradi. Neboť přiznáváme se hned: brus ve Zvěstování je téměř typickým příkladem přežilého a diskreditovaného brusičství, proti němuž N. Ř. vystupuje stejným právem jako proti jazykové anarchii. Bylo by ovšem nespravedlivé domnívati se, že mezi opravami a očistnými pokyny Brtníkovými nejsou většinou dobré rady; vždyť se chybuje u nás i ve věcech nejzákladnějších, o nichž poučení podává i každá školní mluvnice a každý sebe menší brousek. Ale autor Očisty ve Zvěstování příliš připomíná

jednání ochotného dítěte, které z neznalosti s plevelem vytrhává i mrkev. Nic snazšího než z několika dosavadních brusů, oprávců i rádců výbrati, jak se to právě autorovi hodí a zdá, řadu chyb a oprav a složiti z nich brus nový; ale N. Ř. již několikrát ukázala na nespolehlivost, libovůli, ba nevědomost dosavadního »broušení« a ukázala také cesty a prostředky, jichž má užívati ten, kdo chce kárati dnešní jazyk a stavěti mu na oči vzory lepšího mluvení. Je to ovšem cesta trochu méně pohodlná a mnohem zdlouhavější, ale bezpečnější; ledabylým brusičstvím, které pohodlně opisuje a přejímá z brusu do brusu, se však heslu očisty jazykové víc škodí, než prospívá, protože opětné a opětné vyvracení bludů a nápadů brusičských, které jest povinností vážné práce na poli jazykovém právě tak, jako boj proti kažení jazyka, podrývá důvěru v očistnou práci vůbec.

V Brtníkových kapitolách očistných, pokud z ukázek nám zaslaných (a—j) můžeme souditi, ožívají anebo spíše žijí ještě všechny ty překonané argumenty starých brusičů, kteří mistrovali jazyk »z hlavy«: co se jim zdálo zbytečné, bylo špatné, co se neshodovalo s jejich logikou, bylo špatné, mohla-li se táž věc říci dvojím způsobem, rozvažovali hned, co z obého je špatné. Brtníkovi se nelíbí na př., vyjadřuje-li se dvěma slovy to, co lze vyjádřiti jedním (představa se prý tu rozvádí podle němčiny); proto nemáme »činiti návrh«, nýbrž prostě »navrhovati«, nemáme »činiti zmínku«, nýbrž »zmiňovati se«, místo »dojíti poznání« máme říkati prostě »poznávati«, místo »svrhnouti dolů« prostě »svrhnouti«, místo »dělati hluk« »hlučeti« atd. Kdyby si však otevřel kterýkoli slovník, našel by, že se tímto způsobem Čechové odedávna vyjadřovali, že v těch způsobech není nic nečeského ani nesprávného a že výrazy ty nejsou dokonce zbytečné, jak se zajisté přesvědčil každý, kdo vzal kdy pero do ruky (v. N. Ř. II, 305). Je jistě výhodou našeho jazyka (jako každého jiného), můžemel-i říci »nudle krájeti, sukno tkáti, šaty šíti« atd., ale proč by bylo chybné »dělati nudle, dělati sukno« a p.? Zbytečně prý se říká v »době letní« m. »v létě«; ale v knížkách starých možno čísti přes tu chvíli »času denního, nočního (n. nocního), čas ranní, večerní, jarní, letní« atd. Takových »zbytečností« je v každém jazyce bez počtu; není vlastně také zbytečné, vyjadřujeme-li ve větě »matka byla nemocná« jednu věc (rod) trojnásob, když Němci stačí říci »die Mutter war krank«? Nemá se prý říkati »jsem hotov na cestu«, nýbrž »jsem připraven«, ale odedávna se říkalo po česku »hotov k boji, k dílu, k plavbě« atd. Zbytečně prý se užívá slovesa »chtíti« ve vazbách jako »chtěl bych věděti« místo spr. »rád bych věděl«, »chtěl jsem koupiti« m. »kupoval jsem«; ale správné je to i ono a za zbytečný může prohlásiti jeden z obou případů jen Čech, který necítí, že od »chtěl jsem koupiti« do »kupoval jsem« bývá někdy hezky daleko. Nedostatek citu pro významové rozdíly podobných obratů zavedly autora Očisty i v jiných případech. Tak za nespr.

»mám na tom dosti«, nabízí správnější »mám toho dosti« nevěda, že obé je správné a že to dokonce není jedno: za něm. vazbu »nach Hause gehen« máme prý české »jíti domů« (ne »k domovu«), ale Čech může jíti domů i k domovu, jenže to ovšem zase není totéž; »domýšleti se něčeho o sobě« je prý vazba násilně z němčiny (?) přeložená, za niž máme čes. vazbu »zakládati si na něčem«, ale »domýšleti se čeho o kom« je dobře česky řečeno a nahrazovati jednu vazbu druhou svědčí pouze o nedostatku jazykového citu (vždyť se můžeme domýšleti o sobě i věcí nedobrých). Hrubý germanismus jest prý »ten jistý pán«, ale »ten jistý« je výraz dobrý, nejen v řeči lidové, nýbrž zvláště také v staré češtině docela obvyklý a domácí.

Zvláštní kriterium správnosti vidí B. v tom, zní-li co tvrdě nebo nepřirozeně. Řekla prý mu jedna z nejlepších našich spisovatelek: »Je to jazykově správné, neboť to dobře zní.« Ale co všecko těm našim spisovatelům a spisovatelkám dobře nezní! B. píše na př., »jak zbarvělo a z m ě l č i l o sloveso dělati«. Jistě mu to pěkně znělo, jinak by to byl nenapsal, a přece jazykově správné to není — aspoň ne tomu, kdo ví, že »zběleti« je něco jiného a »zběliti« také. Stejně nespolehlivým a dávno odbytým rádcem ve věcech jazykových je logická pitva a rozumování, v němž si autor Očisty podle vzoru starých brusičů také libuje. Místo »dopadnouti někoho při něčem« říkáme prý správněji »přistihnouti«, neboť prý tu vlastně nejde ani o nějaké padání; »dopadnouti něco« (se 4. pádem) není sice vazba původní (ač doklady Jungmannovy jsou již ze 17. stol.), nýbrž »dopadnouti něčeho«, ale výtka brusičova není namířena proti vazbě, nýbrž patrně proti významu slovesa »dopadnouti«, proti němuž má B. logické námitky, ač významový základ jeho je na bíle dni. A co si počne se slovesy »popadnouti« (za vlasy), »napadnouti« (v nevinách), »připadnout (spadnouti) na někoho«, při nichž také nejde o žádné padání? Místo »dlouhá chvíle« má se prý říkati »dlouhý čas«, neboť prý nezřídka nejde jen o »chvíli«; ale »chvíle« neznamená a neznamenala pouze krátkou dobu, nýbrž čas vůbec; proto říkáme dosud, že to trvalo »hodnou chvíli«, a potřebu »krátiti chvíli« a míti tu a tam nějaké »kratochvíle« pociťovali už v 14. stol.; mívali patrně už tenkrát »dlouhou chvíli« jako my. »Nepřítel byl na hlavu poražen« je prý smyslem vlastně nesmysl, a stačí prý říkati, že byl »poražen úplně, nadobro«; ale není vlastně už nesmysl říkati, že byl poražen, když neleží, nýbrž utíká? Ale nic to; »na hlavu poražen« je rčení dobré a správné (Jungm. I, 681), ať se to komu líbí čili nic. Nemá prý se říkati »dodnes«, protože »dnes = den tento« a »do« má míti při sobě 2. pád; ale že »dnes« je »den tento«, vyšlo v živém jazyce už dávno z povědomí, »dnes« je příslovce jako každé jiné a »do-dnes« se říká už od 14. stol. Vedle »dosud« uznávají prý jazykozpytci(?) za správnější »posud«; to prý je jediný správný

a přípustný, t. j. dějinami jazyka zdůvodněný tvar tohoto příslovce: v staré době říkávalo prý se »po sú dobu«. Zajisté, ale stejně se říkávalo »do sie doby« a jediný pohled do Stč. slovníka poučí každého, že se »dosud, dosad, dosavad« a p. říká v češtině odedávna; co by jazykozpytci měli namítati proti »dosud«, je nám záhadou. Dějiny jazyka jsou autorovi Očisty vůbec slabou stránkou. Německé »Silbergrube« nemáme překládati doslovně (?) »doly stříbrné«, neboť máme pro ně staré a správné slovo »báně«. Na neštěstí je to obráceně; po staru se říkalo právě »stříbrné doly n. hory«, »báně« znamenalo v stč. jen baňatou nádobu. »Dole« prý má 2. stupeň »níže«, nikoli »doleji«, jak se říkává; ale »doleji« je komparativ přirozený a už staročeský. Místo »dobrovolný« stačí prý říkati »volný, svolný«; ale »dobrovolný« je staré české slovo a značí ovšem zase něco načisto jiného než »volný« a »svolný«. Nesprávné prý je »zaplatil za to dobrých deset korun«, »půjdeš dobrou hodinu«, správně prý se říká »aspoň«; ale příd. jména »dobrý« užívá se v tomto významu odedávna, je to pěkné a výrazné rčení české, které je hříchem zatracovati, nemluvě ani o tom, že »jíti dobrou hodinu« a »aspoň hodinu« zase není jedno a totéž. Místo »3 m dlouhý« má prý se říkati »3 m zdéli«; je sice pravda, že druhý způsob býval v stč. oblíbenější, ale i první způsob je zcela správný, český a obecně slovanský. Stejně bez důvodu a lehkomyslně odsuzuje se v Očistě výraz »člověk« ve rčeních jako »člověk by se z toho zbláznil« a p., jen proto, že se v tom autor Očisty domnívá viděti zakuklené »man«, ač se mohl z N. Ř. již před rokem poučiti, že je to výraz správný.

Vůbec o to, co bylo o věcech, o nichž se v Očistě vykládá, již napsáno, stará se B. velmi málo. Opakuje ze starých brusů celou tu změť brusičských bludů o slově »jeden«, ač v N. Ř. vyšla r. 1918 řada podrobných studií věnovaných tomuto slovu, ohřívá všechny ty staré bezdůvodné pochybnosti brusičské o výrazech jako »jistý člověk«, »daleko větší«, »to by člověk neřekl«, o »jinak a sice«, o slovese »chtíti« atd., šíří dále blud, že chybné »dostáti slovu« je správnější než »dodržeti slovo« atd., nic se neobávaje toho, že ho některá z jeho čtenářek, sčetlejší než on, obviní z neznalosti. Nelze neopakovati nad očistnými kapitolami ze Zvěstování slov, která byla napsána v N. Ř. (II, 305) v článku o řemeslných brusičích: »Pro koho, ptáme se, řeší se tyto otázky jazykové prakse, když ani odborný spisovatel, který vede jazykovou rubriku v časopise tak významném a tolik čteném, nepokládá za svou povinnost poučiti se sám o těchto věcech, anebo, sám-li se poučil, nechává své čtenářstvo tápati v bludu vyvráceném a odbytém?« Autor Očisty je snad dobrý literární kritik, básník atd., ale filolog je nedobrý a svému mateřskému jazyku rozumí nevalně. E.

*

HOVORNA.

ČÍM DÁL (TÍM) HŮŘ. K výkladům v N. Ř. III, 163 a 293 došly nás tyto zprávy:

1. U nás v jižních Čechách jsou v lidové mluvě rčení: »Čím dál hůř, čím dál víc« a pod. zcela obyčejná, zvláště je-li sloveso na prvém, příslovce pak na posledním místě. Říká se: »Dělá (= vyvádí, řádí) čím dál hůř. Slyší, vidí, umí, má, vydělává, dostává, bere (mzdy) čím dál méně. Prší, lije, sněží, hřmí čím dál víc. Čte, píše, kreslí čím dál lépe« a pod. Při komparativu adjektiva v doplňku se »tím« obyčejně též vynechává: »Déšť byl čím dál hustější. Nemoc byla čím dál těžší.« »Čím dál« se tu pokládá za příslovce = pořád. Vyslovuje se také tak jako jedno slovo, že se na souvztažnost již ani nepomyslí. Ale tam, kde ve vedlejší větě jest též nějaké sloveso, ani v lidové mluvě »tím« se nevynechává. Tom. Planský.

2. »Čím dál víc« (ne »co dál víc«) říká se — a více ještě říkalo se — i v Praze a okolí. Otec můj (Pražák rodem) často užíval této vazby, matka (také Pražka) užívá jí dosud. I jinde v Praze a okolí jsem ji slyšel u lidu. Obyčejně v tomto spojení: »Čím dál hůř se učí; nemocnému je čím dál líp; děvče je čím dál nesmělejší, hoch čím dál hrubší; čím dál hůř, jak ta bába říkávala«...

Dvořák, taj. Ú. M. Š.

Podle toho by se zdálo, že »čím dál hůř« a pod. je rčení nejen krajově nestejně rozdělené, ale i individuální. Pisatel prvního článku o něm se v Praze narodil, v Praze s krátkými přestávkami prázdninovými a jinými žije 65 let, a přiznává se, že mu zní cize dnes, jako mu znívalo cize, kdykoli je slýchal nebo čítal dříve.

3. Na Frenštátsku pod Radhoštěm říkají: »Prší vševěc (= prší čím dál víc), cesta je všehorší, víno je všelepší, škoda je vševětší, nemocnému je všehorší« a pod. Jungmann uvádí vše = vždy (podle slovníku Palkovičova), ale na Frenštátsku užívá lid slova vše jako předpony s komparativem adjektiva neb adverbia ve významu = čím dál tím + komparativ adjektiva neb adverbia. Bedřich Fialka.

JSEM MÍNĚNÍ, JSEM NÁZORU. Pan M. K. nám poslal z Rokycan lístek tohoto obsahu: »O rčení »nejvyšší rada je mínění« píše N. Ř. v 10. čísle (III, 311) ironicky jako o skvostu nejnovější češtiny. Možná, že kaceřované věty Čtk. nejsou překladem z němčiny; mají podobné vazby i Francouzi (être d'avis) i Angličané (to be of opinion). Možná také, že ono rčení není plodem doby nejnovější. Nehněvá se na ně ani J. Gebauer; napsal do Historické mluvnice jazyka českého (III, 1, 578): Jiného mínění jest V. Svoboda ve spise Skloňování

cizích jmen v češtině. Zaslouží tato věta Gebauerova podobné výtky jako shora uvedené věty Čtk?« Odpovídáme:

1. Pan M. K. se nepodíval na místo (I, 291), na něž jsme tam výslovně ukázali. Škoda; tam by se byl dočetl, že se nám nezdá tak nečeským, říká-li se »jsem toho (jiného, podobného) mínění (názoru)«, t. j. spojí-li se 2. pád jakosti po česku s nějakým přívlastkem (ačkoliv i tato rčení vznikla podle našeho mínění podle německého vzoru: ich bin der Meinung, der Ansicht atd.), jako říká-li se (v posledních letech) »jsem mínění, jsem názoru«, t. j. utvoří-li se takový druhý pád holý, beze všeho bližšího určení (nehledáme-li ho ve vedlejší větě). Snad by se byl pan M. K. na nás tak nerozhorlil, a zejména by nevedl proti nám Gebauera. Známe Gebauera také, známe také jeho způsob řeči; že by byl dovedl říci »jsem názoru« (nemluvíc o nevkusném »jsem mínění«, kde nelze rozeznati, jaký pád to má býti), představiti si nedovedeme.

2. Co je něm. der Meinung, der Ansicht, není-li to snad napodobenina francouzského d'avis, nechceme uvažovati. Říká-li Francouz »je suis d'avis« (a také na př. d'accord a pod.), Angličan »I am of opinion«, nesmíme zapomínati s p. M. K., že francouzské výrazy s de, angl. s of jsou ekvivalenty nejen našich 2. pádů bez předložky, nýbrž také předložkových výrazů s od, z, vyjadřujíce všelijaké odstíny příslušnosti, jichž jazyky, mající skutečné 2. pády, na př. čeština, pouhým 2. pádem vyjádřiti nedovedou. Říká-li Francouz »Jean Richepin de l'Académie Française«, znamená to »J. R. z Akademie francouzské, od Akademie francouzské«, nikoli něco, co by bylo lze říci po česku slovy »Jean Richepin Akademie francouzské«. A i kdyby franc. d'avis byl po stránce syntaktické skutečný a nepochybný 2. pád, neplyne z toho, že smíme z ničeho nic říkati po česku »jsem názoru, jsem mínění«. Za starší doklady těchto rčení bychom byli panu M. K. vděčni.

KONEČNĚ, POSLÉZE (POSLÍŽ) (srv. III, 225, IV, 10). Prof. Boh. Hobzek v Hradci Králové, jenž pochází z Táborska, doplňuje naše posavadní vědomosti o příslovci poslíž tím, že se ho v obecné mluvě užívá v stejném významě v okresích sedlčanském a milévském. V svém listě přidává, že se nesetkal nikde s češtinou tak pěknou, jakou se mluví právě v okrese píseckém a táborském; podle jeho soudu nemají tam o očistu jazyka zásluhu jen starší učitelé, ale i odlehlost od středisk průmyslových a skrovný styk s velikými městy. Že »poslíž« s významem »později« je v Táboře slovo obyčejné, potvrzuje nám také paní Marie Rychetníková, choť lékaře v Táboře.

Z listu p. K. Nového v Strakonicích otiskujeme tuto zprávu: »Asi před osmi lety učili jsme se v měšťanské škole v Strakonicích užívati posléze tak, že stálo u děje nebo u předmětu, který byl v řadě před-

poslední. Asi takto: nejprve stalo se…, potom…, pak…, posléze… a konečně… Tehdy zdálo se mi takové užívání toho slova docela přirozené a ani teď mne nikdy nepřekvapí. Zaměniti »konečně« a »posléze« mohu ovšem jen tam, kde nejdou všecka nahoře uvedená příslovce za sebou v jedné větě.« Také my jsme slýchali někdy před 50 lety ve škole o tomto pravidle; z dob, kdy posléze u nás vůbec žilo, ani z krajů, kde žije dnes poslíž, neznáme dokladů, jež by je potvrzovaly. Posléze (i poslíž) znamená správně »později, potom« a nemá přímého vztahu ani ke konci nějaké dějové řady ani k jejímu členu předposlednímu; ale jest možno užíti ho o kterémkoli členu řady, vyjímajíc první, jako jest možno o nich užíti slov »později, potom«. I tak to jest ovšem slovo dnes (mimo zbytek »poslíž«) neobvyklé.

List p. Nového se končí poznámkou: »Slova poslíž jsem tu nikdy neslyšel.«

OBNOS. O slově obnos, jemuž N. Ř. věnovala článek ve svém II. roč. na str. 268, došlo nás poslední dobou několik dotazů a upozornění, z kterých vychází na jevo, jak těžko se někteří čtenáři N. Ř. smiřují s myšlenkou, že by slovo »obnos« bylo slovo chybné a že by se mu měli vyhýbati. Brání ho důvody theoretickými i praktickými.

1. Theoretickým obráncem tohoto papírového slova, které s výšin blanketů směnečních a jiných úředních listin do úst lidu bohudík ještě nesestoupilo, jest ku podivu A. Hlavinka, který přece za jediný a universální zákon řeči spisovné vyznává pouze jadrnou mluvu lidovou, nezkaženou vlivem pražského jazyka knižního. Důvodem pro správnost slova »obnos« (Betrag) jest Hlavinkovi, pokud můžeme souditi z jeho listu i z článků ve Vychovatelských listech a v brněnské Hlídce, moravské lidové sloveso »obnášeti«, které znamená obsahovati, znamenati a které v tomto významě prý jest docela samostatné a od něm. betragen zcela odlišné; na př., uvádí Hlavinka, »víte, co to obnáší« (t. j. obsahuje, zahrnuje, znamená); »filosof na základě přírodních věd, to něco obnáší, něco váží« (píše prý Hlavinka ve své Hanácké vědě, 106). Podotýkáme, že v tomto významě se vyskytuje sloveso »obnášeti« i v českém jazyce lidovém (Jungm. II, 784), byť ne snad tak hojně jako na Moravě.

Ale nč. slova »obnos« tímto moravským a lidovým »obnášeti« nelze ubrániti a obhájce jeho poráží se vlastně sám, tvrdí-li, že toto moravské »obnášeti« je od něm. betragen zcela odlišné.

Slovo »obnos« (Betrag) je slovo knižní, výtvor papírové češtiny kancelářské, slovo »obnášeti« (= obsahovati, znamenati) je slovo lidové, nářeční; slovesa »obnášeti« ve významu právě uvedeném není v jazyce knižním, slova »obnos« není v řeči lidové. Obě slova patří sice témuž

jazyku, ale každé z nich je z jiné řeči, schází jim společná půda, kde by mohlo působiti jedno na druhé, neboť zajisté je si těžko mysliti, že by pražský kancelářský stilista utvořil slovo »obnos« podle mor. »obnášeti«, které není v jeho slovníku. Půda pro vznik slova »obnos« z »obnášeti« (= obsahovati) je tam, kde sloveso »obnášeti« v tomto významu žije, t. j. na Moravě nebo v řeči lidové vůbec; ale tam právě slovo »obnos« známo není.

Ale co víc ještě váží: mezi českým kancelářským slovem »obnos« (s přidruženým k němu slovesem »obnášeti«) a moravským slovesem »obnášeti« není ani spojitosti významové. Jsou to slova tvarem sice shodná, ale významem načisto různá. Píše-li se »česky«: »dluh obnáší tolik a tolik, počet obyvatelů obnáší 5000, cena obnáší 10 K« atp., není k tomu třeba zvláště jemného citu pro odstíny významové, abychom poznali, že se sem význam mor. »obnášeti« (= obsahovati, znamenati) načisto nehodí, a naopak, že význam něm. betragen je tu zcela na místě. A to platí i o slově »obnos«. Kdyby jeho východištěm bylo mor. »obnášeti«, nemohlo by znamenati nic jiného než obsah n. význam (podle Hlavinky Umfang, Inhalt). Ale je možno připustiti tento význam na př. ve větách »splatím celý obnos ve třech splátkách, zasíláme Vám obnos 3000 K«, anebo můžeme naopak říci »obnos této knihy je velice chudý«? Zkrátka lidové mor. »obnášeti« a pražské papírové »obnášeti«, »obnos« nemají kromě zvuku nic společného; jsou to dvě slova různá. A máme-li vyložiti, jak pražské »obnášeti« a »obnos« přišlo k svému významu, v němž se ho v obchodní a kancelářské češtině užívá, nepřispěje nám k tomu mor. »obnášeti« pranic; zato bez nejmenšího násilí osvětlí nám jej něm. betragen a Betrag, s nímž se čes. »obnášeti« a »obnos« shoduje jak formou (be- = ob-, -trag = -nos), tak významem. A v tom je důvod jeho nečeskosti a jeho odsouzení.

A pak ještě mimochodem Hlavinkovi na uváženou. Hlavinka ve svém poměru k spis. řeči a v kritice její vychází ze zásady: co žije v ústech lidu, zvl. moravského, je už tím samým dobré, správné, čisté. Říká-li se na Moravě »obnášeti« ve významu obsahovati, je správnost tohoto výrazu povznesena nade vši pochybnost. Ale je si tím tak zcela jist, že sloveso »obnášeti« nabylo v lidu tohoto významu, přece tak odlehlého ode všech významů, jež slovesa »obnésti, obnositi, obnášeti« mají v našem jazyce, přirozeným, domácím vývojem? I lidová řeč má své kazy, které do ní zanáší styk s městem, s úřady atd. Abychom zůstali na blízku našemu slovesu: Bartoš v Dial. slovníce (s. 243) zaznamenal rčení »obložit peníze« (vypůjčené hypothekou). Zaznamenal je bez udání pramene; vzal je tedy přímo z úst lidu. Bude chtíti někdo pochybovati o tom, že toto rčení není čirý germanismus, zachycený v některém knihovním úřadě? Je také divné, že slovesa »obnášeti« v tom významu,

který Hlavinka uvádí, Bartoš ve svém slovníce pod heslem »obnášeti« nezaznamenal, ač je jistě také slýchal jako Hlavinka. Netvrdíme, že sloveso »obnášeti« s významem, který má na Moravě, j e s t slovo nesprávné. Připojujeme tuto závěrečnou poznámku jen proto, abychom rozptýlili Hlavinkovu domněnku, že stačí říci: »Lid na Moravě tak říká«, aby to platilo za nevývratný důkaz správnosti a aby to filologa zbavilo rázem všech pochybností. I kdyby našel, že někde na Valaších říkají »obnos« v témž významu jako v Praze, nebude to přece ještě úplný důkaz správnosti toho slova, pokud nebude prokázáno, jakými cestami toto divné slovo dospělo svého významu, tak odlišného od významů v ostatním jazyce známých a dosvědčených.

2. Jiné stránky článku o »obnosu« v N. Ř. týká se výtka, obsažená v témže sešitě Hlídky a adresovaná ne přímo Naší Řeči, nýbrž české poštovní spořitelně, na jejíchž žádankách je místo slova »obnos« vytištěno v trojím jazyce (českém, slovenském a německém) suma, suma, Summe. To prý je jistě češtější než »obnos«! Na to je snadná odpověď. Slovo suma je ovšem původem cizí, zrovna tak jako papír nebo kostel nebo tabák; ale cizím přestalo už dávno býti zrovna tak jako tato slova, neboť není jistě člověka v Čechách, na Moravě i na Slovensku, který by nevěděl, co je to »pěkná suma«. Slovo »obnos« je ovšem zvukem slovo české, ale jeho přirozený význam je znetvořen vlivem cizím a přirozený Čech, který zůstal nedotčen působením papírové češtiny pražských úřadoven, by mu v tom významu zajisté nerozuměl; pro něho bylo by slovo »obnos« (Betrag) slovem cizím, třeba mu znělo po česku, právě tak jako jiná slova česká, jejichž významu nechápe a nerozumí. Nebylo by to tedy ani tak velké paradoxon, jak se na pohled zdá, kdybychom řekli, že slovo »suma« je češtější než »obnos«. Jisto je: slovo »suma« je v češtině odedávna a je to slovo úplně zdomácnělé, každému srozumitelné, výrobek sice cizí, ale zavedený a osvědčený; slovo »obnos« je nové, žije jen v papírové češtině, má sice český nátěr, ale pod nátěrem bychom našli značku »Made in Germany«. A jako je nám milejší cizí »filosofie« než špatně české »libomudrctví«, »fysika« než »silozpyt« atp., tak je nám milejší i »suma« než »obnos«, zřetelná imitace německého »Betrag«.

3. Na námitku, že slovo »obnos« nezasluhuje odsouzení, protože je tvořeno správně, tak jako »nános, výnos« atd., lze odpověděti, že výtky činěné slovu »obnos« netýkají se jeho tvaru, nýbrž jeho významu. Kdyby utvořil někdo v spis. řeči slovo »obnos« s významem, který mu sluší podle významu spis. slovesa »obnésti« (na př. nošení kolem) anebo v lidu s významem shodným s lidovým »obnášeti« (na př. obsah), nebylo by proti němu námitek, leda že je to novotvar. Ale podstata většiny germanismů záleží právě v tom, že slovům a vazbám formou če-

ským vtiskuje se uměle význam podobného slova nebo vazby německé; »platiti někomu« je zajisté rčení dobře české, a přece výraz »má návštěva platí tobě« je germanismus, »náhled« je dobře české slovo, znamená-li nahlédnutí (na př. do útrob), ale stává se germanismem, užije-li se ho ve významu »mínění« (Ansicht). A tak je tomu i se slovem »obnos = Betrag«.

4. Hůře než námitky theoretické vyvracívají se námitky praktiků, protože filologovi není vždy snadno vniknouti do odstínů, které si odborná terminologie vytvořila. Jisto jest ovšem, že boj proti slovům vžilým odráží se a láme o sílu zvyku, že slovo zavedené, byť sebe horší, má výhodu berné mince, která jde z ruky do ruky, kdežto slovo nabízené v náhradu se kritisuje, posuzuje, rozbírá a na konec odmítá, že to není to. To je osud všech slov nově zaváděných nebo obnovovaných, protože žádné slovo nevyhovuje plně představě, kterou označuje, nýbrž nabývá tohoto významu teprve pomalým srůstem s ní, zvykem. Proto chápeme, že se našim praktikům zdá slovo »obnos« nepohřešitelným, ač se do něho před časem, když začalo vytlačovati starší »sumu«, právě tak musili vnucovati jako nyní, když se jim za »obnos« nabízí zase stará »suma«. Chápeme, že se jim zdá nevyhovovati výraz »částka«, protože v něm cítí slovo část, díl, ale kdyby si navykli třeba přes moc užívati slova »částka« všude tam, kde dnes kladou »obnos«, pozbylo by slovo »částka« v těch spojeních svého významu dílčího zrovna tak, jako ho pozbylo slovo »kus«, mluvíme-li o střílení z »kusů«, o sedlákovi, který má ve stáji několik »kusů« anebo chválíme-li (u nás podle němčiny ovšem) ten neb onen divadelní »kus«. A stejně by si navykli časem užívati i jiných náhrad za slovo »obnos«, o nichž byla řeč v článku toho jména v N. Ř. Pan prof. H. O. uvádí v dopise zaslaném N. Ř. konkrétní dotaz, jak se vyhnouti slovu »obnos« při rozdíle, činěném dosud mezi pojištěním »škodovým« a »obnosovým«. Ze všech náhrad za slovo »obnos« by se mu snad nejlépe hodilo slovo »suma« (Němci také užívají názvu »Summenversicherung«), ale p. tazatel namítá si proti němu, že se slova »suma« — nehledě k jeho cizímu původu — užívá se v češtině řidčeji a že tu má spíše význam jakéhosi souhrnu, součtu. Ale věc se má spíše naopak; slovo »suma« v živém jazyce je dosud dobře známo a znamená zpravidla to, co »obnos« (na př. »těch, t. j. peněz, často vyžadoval na Psůtkovi postřekovském, správci veškeré sumy od účastníků tajné oné schůze mu odevzdané«, Jirásek, Sp. XXI, 114, 10), suma ve významu »úhrn« je spíše slovo knižní, známé řeči lidové nejvýše v příslovečném výraze »sumou« anebo v odvozeninách »sumárně, sumírovat«. Po té stránce tedy není třeba míti obav, že by se slovu »suma« špatně rozumělo, zejména kdyby se příd. jméno »obnosový« nahradilo přídavným jménem »sumový« (sumové pojištění), neboť pro

druhý význam slova »suma« (= úhrn) máme již zavedeno a ustáleno adj. »sumární«.

5. Na konec ještě poznámku na vysvětlenou. Bylo nám také namítnuto v přátelském hovoru, že boj proti slovu »obnos« a pod. je marný, že ho už nevykořeníme. Dobrá. To také není v naší moci, neboť zákony máme jen na falšování potravin, nikoli na falšování jazyka. Ale jest přes to naší povinností říci a ukázati, kde je v jazyce jaký plevel. Na svém políčku ať si jej každý vypleje sám.

PŘÍSLOVEČNÉ SPŘEŽKY (L. K. V.). Ve psaní příslovečných spřežek je vskutku v dnešním pravopise jistá neustálenost, která však v mnohých případech pochází z toho, že není vždycky dobře možno přesně stanoviti významové rozhraní mezi pádem předložkovým a příslovečnou spřežkou; v takových případech je nejlépe se říditi způsobem psaní dnes obvyklým a psáti tedy »z večera, vzíti za své, na blízku« a p.

RANEC. Pan řed. J. Novák nám poslal lístek, jejž jemu poslal z Prahy p. J. St. Píše mu takto: »Právě čtu v 1. sešitě IV. roč. »Naší Řeči« úryvek z Vašeho časopisu, v němž doporučujete, abychom českým »rancem« vytlačili německý »rucksack«. To bychom vyháněli ďábla belzebubem. Ranec je právě tak německý jako rucksack; má jenom koncovku poněkud počeštěnu. Němci říkají »den Ranzen«, »das (nebo der) Ränzel« a užívají těchto slov v témže smyslu jako Češi u Vás slova »ranec«. Divím se, že Vás redakce N. Ř. neupozornila na nedopatření, jehož se dopouštíte. Račte ji tedy upozorniti Vy a spokojte se zatím batohem.«

Nepokládali bychom za neštěstí, kdyby se ujalo u nás za německý Rucksack slovenské slovo batoh (jen bychom přáli brzkého odpočinku znetvořenému »baťochu«). Ale ani »ranec« by z nás nenadělal Němců; je to slovo u nás dávno zdomácnělé a sotva se komu podaří je z našeho slovníku vymýtiti. Vždyť sám p. J. St. uznává, že si je náš jazyk koncovkou přizpůsobil. Nebylo by to jediné původem cizí slovo, jež u nás nabylo již plného domovského práva; ze skupiny jmen částí oděvu a obuvi bychom mohli podobných přistěhovalců vyjmenovati více. »Ranec« k nám přišel z Německ; ale Němci sami nevědí, kde se vzal u nich, aspoň posud nedovedli nalézti německý původ jeho jména. Kterému slovu se podaří vytlačiti konečně německý Rucksack, nevíme; tuto volbu si provede život sám. A vždyť ani nevíme, je-li domovské právo »batohu« na Slovensku větší než domovské právo »rance« u nás.

OMYLY TISKOVÉ

Na str. 24 na 13. řádku zdola čti „materiáliemi" m. „maeriáliemi", na str. 25 na 20. řádku shora čti „facalít" m. „facalík"; na téže stránce na 25. řádku shora čti „Skála" m. „Straka"; na str. 32 na 3. řádku zdola čti „probadání" m „probadaní".

Z redakce odpovídá Václav Ertl.

Tiskla firma: Th. Venta, společnost s r. o. v Praze I., v Bílkově ul. č. 17.